

**Mirosław
Jaremba**

orcid.org/
0000-0003-3730-6372

Prawo do edukacji uchodźców Rohingya

Wprowadzenie

Lew Tołstoj – klasyk literatury rosyjskiej i światowej – wygłosił niegdyś następującą sentencję „Nauka to pokarm dla rozumu”. Myśl ta przyświecała również twórcom Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka czy Konwencji o prawach dziecka. Edukacja stała się podstawowym prawem przysługującym każdemu człowiekowi na kuli ziemskiej. Pomimo upływu dziesiątek lat od uchwalenia pierwszych przepisów prawnych zapewniających dostęp do edukacji każdej jednostce ludzkiej na świecie występuje jeszcze wiele miejsc, gdzie te prawa nie są respektowane. W niniejszym artykule zostanie przedstawione podejście Mjanmy, Bangladeszu, Malezji i Tajlandii wobec uchodźców Rohingya w sprawie zapewnienia tym mniejszościom prawa do nauki. Celem pracy jest ukazanie działań (w tym sukcesów i porażek) podejmowanych przez wyżej wymienione państwa, aby zapewnić uchodźcom Rohingya dostęp do edukacji. Podczas przeprowadzania badań wykorzystano głównie metodę historyczną oraz instytucjonalno-prawną¹.

Rohingya są grupą etniczną zamieszkującą głównie stan Arakan znajdujący się w północno-zachodniej Mjanmie. Od 1982 r., po zmianie ustawy dotyczącej nadawania obywatelstw, stali się bezpaństwowcami. Pozbawieni wszelkich praw i będący ofiarami prześladowań postanowili szukać nowego miejsca do życia w innych krajach. Sytuacja Rohingya pogorszyła się od 2010 r., a ataki na mniejszość muzułmańską przybrały na sile. Setki tysięcy rodzin Rohingya, w tym rodzin z dziećmi, uciekło np. do Bangladeszu, gdzie próbują rozpocząć nowy etap w życiu. Aby przyszłe pokolenie Rohingya mogło w przyszłości działać na rzecz złagodzenia lub wyeliminowania konfliktu z bamarską większością w Mjanmie, potrzebna jest edukacja. Nauka będzie kluczem do pokoju między Bamarami a Rohingya.

Prawo do nauki

Spółeczność międzynarodowa wiele wagi przywiązuje do zapewnienia prawa do nauki. Pierwszym aktem prawnym normującym te kwestie była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 r. Według art. 26. Deklaracji każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka podstawowa powinna być do-

¹ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008, s. 114–132.

stępna bezpłatnie dla każdego. Nauczanie zaś powinno doprowadzić do rozwoju jednostki ludzkiej. Z kolei celem krzewienia nauki jest wpojenie każdemu człowiekowi tolerancji oraz poszanowania praw innych. Ma to pomóc w przeciwdziałaniu wojnom oraz rozpowszechnianiu pokoju na świecie².

Bardziej precyzyjne wytyczne dotyczące prawa do nauki znalazły się w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Dokument ten kładzie nacisk na przejęcie dużej odpowiedzialności państw-stron Paktu do zapewnienia prawa do edukacji swoim obywatelom. Podobnie jak w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Pakt podkreśla kształtowanie dobrych wzorców zachowań, tolerancji oraz utrzymania pokoju na świecie. Na państwa nałożono obowiązek bezpłatnego zapewnienia nauczania podstawowego dla wszystkich. Nauczanie średnie powinno być powszechnie dostępne dzięki np. wprowadzeniu bezpłatnej nauki. Z kolei nauczanie wyższe ma być dostępne dla wszystkich, jednak pod warunkiem utrzymania poziomu wiedzy. Nauczanie elementarne będzie zapewnione osobom, które nie ukończyły kształcenia podstawowego. Pakt zapewnia, że strony muszą szanować zdanie rodziców czy opiekunów prawnych w przypadku wyboru szkoły dla swoich dzieci. Państwo powinno również mieć na uwadze zapewnienie dzieciom wychowania religijnego zgodnego z ich przekonaniem. Strona Paktu nie może naruszać wolności osób i instytucji do tworzenia zakładów oświatowych³.

W 1960 r. powstała nawet Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, zajmująca się jedynie kwestiami związanymi z edukacją. Konwencja w założeniu miała skupiać się na przeciwdziałaniu dyskryminacji w prawie do edukacji (np. wykluczeniu oraz uprzywilejowaniu ze względu na np. rasę, religię, płeć, narodowość czy przekonania polityczne). W celu przeciwdziałania takim praktykom strony konwencji są zobowiązane do znoszenia dyskryminujących przepisów. Co więcej, w dostępie do nauki państwo ma obowiązek traktować cudzoziemca mieszkającego w państwie jak własnego obywatela⁴.

Na mocy Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 18 grudnia 1979 r. zapewniono prawa do nauki kobietom. Artykuł 10 Konwencji zobowiązuje strony do przestrzegania zasad równości do dostępu do edukacji, stypendiów, jednakowego traktowania mężczyzn i kobiet w szkołach oraz eliminacji stereotypowych koncepcji pozycji mężczyzny i kobiety⁵.

Również Konwencja o prawach dziecka z 1989 r. w dwóch artykułach odnosi się do prawa do edukacji. Konwencja w art. 28 powtarza kwestie dotyczące edukacji podstawowej, średniej i wyższej z Międzynarodowego Paktu Praw Gospodar-

² Art. 26, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 24.08.2019].

³ Art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 169.

⁴ Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. z 1964 r., nr 40, poz. 268.

⁵ Art. 10 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., Dz.U. z 1982 r. nr 10, poz. 71.

czych, Społecznych i Kulturalnych. Nowością w Konwencji dotyczącej prawa do nauczania jest kwestia zapewnienia dzieciom doradztwa zawodowego i szkolnego. Państwa mają obowiązek również podejmować działania zmniejszające wskaźnik porzucania edukacji. Według Konwencji najważniejszymi celami prawa do edukacji jest rozwijanie talentów dziecka, uwrażliwienie na poszanowanie praw człowieka, rozwijanie tolerancji oraz poszanowania środowiska naturalnego⁶.

Tło historyczne

Pojawienie się muzułmanów na terytorium dzisiejszego stanu Arakan datuje się na wiek VIII naszej ery, kiedy to do Zatoki Bengalskiej przybyli arabscy kupcy i zachęcali miejscową ludność do przejścia na islam. Jednocześnie część z nich związała się z lokalnymi kobietami, z którymi to splodziła potomków⁷. Jest to oficjalna wersja wydarzeń popierana zarówno przez Rohingya, jak i resztę świata.

Wyjątek w tej kwestii stanowi rząd Mjanmy. Kiedy to Birma w wieku XIX i XX stała się kolonią Imperium Brytyjskiego, do Arakanu zaczęli masowo migrować muzułmanie z Bengalów, mający być tanią siłą roboczą dla kolonizatorów. Rząd Mjanmy uważa, że muzułmanie żyjący w stanie Arakan są bengalskimi imigrantami nielegalnie przebywającymi na tym terytorium. Okres II wojny światowej tylko pogłębił konflikt między obiema zwaśnionymi grupami. Brytyjczycy wspierani przez Rohingya walczyli przeciwko koalicji birmańsko-japońskiej⁸.

W okresie od uzyskania niepodległości Birmy w 1948 r. do wojskowego zamachu stanu w 1962 r. Rohingya mieli prawa obywatelskie i mogli wyznaczać swoich przedstawicieli w parlamencie. Sytuacja diametralnie zmieniła się od momentu dojścia do władzy wojska kierowanego przez generała Ne Wina. Za jego rządów powstała ustawa o obywatelstwie z 1982 r. wykluczająca Rohingya z listy oficjalnych mniejszości narodowych i odbierająca im wszelkie prawa. Rohingya stali się jedną z najludniejszych grup bezpieczeństwa na świecie. Sytuacja jeszcze bardziej skomplikowała się po 2010 r., kiedy to stopniowo wojsko było odsuwane od władzy, a coraz większe znaczenie na scenie politycznej zaczęła odgrywać partia Narodowa Liga na rzecz Demokracji. Do pogorszenia sytuacji Rohingya przyczyniło się powstanie buddyjskich ruchów antymuzułmańskich, takich jak np. MaBaTha. Ruchy te potęgowały nienawiść wobec Rohingya, np. przez kolportaż ulotek czy media społecznościowe. Od 2012 r. dochodzi do regularnych ataków na arakańskich muzułmanów. Przyczynkiem wydarzeń są drobne występki muzułmanów, a czasami tzw. *fake newsy* rozprzestrzeniane w sieci przez działaczy ruchów antymuzułmańskich⁹.

⁶ Art. 28–29 Konwencji praw dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526.

⁷ C.L. Pugh, *Is Citizenship the Answer? Constructions of Belonging and Exclusion for the Stateless Rohingya of Burma*, „IMI Working Papers Series” 2013, No 76, s. 4.

⁸ Human Rights Watch, *Burma/Bangladesh – Burmese Refugees in Bangladesh: Still No Durable Solution*, https://www.hrw.org/reports/2000/burma/burm005-01.htm#P86_15856 [dostęp: 10.08.2019].

⁹ Warzone Initiatives, *Rohingya Briefing Report*, Redding 2015, s. 6–7.

Do brutalnych wydarzeń w 2012 r. doszło po rzekomym gwałcie i morderstwie na młodej buddyjce w stanie Arakan, czego mieli dopuścić się muzułmanie. W odpowiedzi na taką informację na ulice wyszli buddyści chcący odwetu. W rezultacie zamieszek zginęło około 100 muzułmanów, a ponad 100 tys. relokowano. Do jeszcze większej eskalacji przemocy doszło w 2016 i 2017 r. 9 października 2016 r. ok. 400 muzułmanów zaatakowało trzy posterunki straży granicznej. Podczas tej napaści zginęło dziewięcioro policjantów. W odwecie siły bezpieczeństwa zbombardowały wioski Rohingya. W ich trakcie zginęło około 100 muzułmanów, a 90 tys. uciekło za granicę. Niecały rok później doszło do największej fali pogromów na Rohingya. W sierpniu 2017 r. bojówka *Arakan Rohingya Salvation Army* zaatakowała posterunki policji w pobliżu granicy z Bangladeszem. Zginęło kilkunastu policjantów. Rząd i siły bezpieczeństwa Mjanmy poważnie potraktowali te ataki i w ramach rewanżu zmobilizowano siły zbrojne i ponad 30 tys. żołnierzy rozlokowano w stanie Arakan. W wyniku działań zbrojnych ponad 600 tys. Rohingya uciekło do Bangladeszu¹⁰.

Nie wiadomo do końca, ilu Rohingya pozostało w Mjanmie. Jak podaje Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców, co najmniej 120 tys. Rohingya żyje w środkowej części stanu Arakan w obozach dla uchodźców wewnętrznych. Przez lata wielu muzułmanów ze stanu Arakan uciekło do krajów sąsiednich, w tym do Bangladeszu i Malezji. Wiele osób należących do tej grupy szukało również schronienia w Arabii Saudyjskiej, Pakistanie, Indiach, a niewielka liczba Rohingya przebywa w Nepalu, Tajlandii i Indonezji¹¹.

Problem edukacji wśród uchodźców Rohingya

Proces uchodźstwa muzułmanów Rohingya z Mjanmy jest problemem, z którym od kilku lat muszą mierzyć się państwa, do których udają się uchodźcy. Uchodźcy Rohingya znajdują się również w Mjanmie – są to tzw. uchodźcy wewnętrzni (ang. *internally displaced persons*). Zgodnie z danymi Komisji Europejskiej do czerwca 2019 r. ponad 160 tys. Rohingya zostało wewnętrznie przesiedlonych do obozów znajdujących się głównie w stanie Arakan¹². Ponad 30 tys. dzieci znajdujących się w obozach wewnętrznych uczęszcza do tymczasowych ośrodków edukacyjnych stworzonych i wspieranych przez organizacje humanitarne. Takie ośrodki charakteryzują się bardzo niską jakością z powodu braku zarówno odpowiedniej infrastruktury, jak i materiałów dydaktycznych oraz niewystarczająco wykształconej kadry nauczycielskiej. Sytuacja Rohingya zdecydowanie pogorszyła się od 2012 r. Społeczności muzułmańskie zamieszkujące stan Arakan napotkały bariery w dostępie do edukacji. Osoby, które nie mają obywatelstwa, są wykluczone

¹⁰ H. Mohajan, *History of Rakhine State and the Origin of the Rohingya Muslims*, „The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies” 2018, Vol. 2, Issue 1, s. 40–45.

¹¹ UNHCR, *Culture, Context and Mental Health of Rohingya Refugees – A Review for Staff in Mental Health and Psychosocial Support Programmes for Rohingya Refugees*, Geneva 2018, s. 12–13.

¹² European Commission, *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations – Myanmar/Burma*, https://ec.europa.eu/echo/printpdf/293_en [dostęp: 21.08.2019].

z możliwości studiowania na wielu prestiżowych kierunkach, jak np. medycyna czy inżynieria. Od wybuchu przemocy w 2012 r. Rohingya wykluczono również z korzystania ze szkolnictwa wyższego na jedynym uniwersytecie w stanie Arakan w Sittwe ze względów bezpieczeństwa. Konsekwencje utraconych lat edukacji mogą być druzgocące dla zdolności młodych członków społeczności Rohingya do przyczynienia się do rozwoju Mjanmy¹³.

Co więcej, stan Arakan jest jednym z najmniej rozwiniętych regionów Mjanmy oraz plasuje się bardzo nisko w rankingach dotyczących edukacji. Według szacunków rządu Mjanmy zaledwie 46% dzieci żyjących w stanie Arakan korzystało z możliwości edukacji. Wskaźniki wczesnej edukacji oraz nauki w szkołach podstawowych i średnich są najniższe właśnie w Arakan. W efekcie tego poziom umiejętności czytania oraz pisania jest najniższy w Mjanmie i wynosi 75% ogółem i zaledwie 55% wśród kobiet. Dane te nie obejmują populacji Rohingya, która nie jest uwzględniana jako obywatele, a co za tym idzie – nie znajdują się oni w oficjalnych statystykach rządu. Z powodu ograniczeń przemieszczania się populacji Rohingya i innych praktyk dyskryminacyjnych większość dzieci Rohingya nie została dopuszczona do edukacji¹⁴.

Przed rokiem 2012 sytuacja Rohingya wyglądała lepiej niż obecnie. Rohingya mogli uczęszczać do szkół państwowych z rówieśnikami z Arakanu, a także ubiegać się o studia wyższe na głównym uniwersytecie w Sittwe. Po brutalnych wydarzeniach z 2012 r. rząd odmówił Rohingya możliwości ukończenia studiów. W efekcie tego wśród Rohingya panuje duży wskaźnik analfabetyzmu (nawet 73% z nich nie potrafi czytać ani pisać). Następnym problemem jest kwestia kadry nauczycielskiej. Najczęściej nauczycielami byli Birmańczycy nieznający języka Rohingya, co powodowało problemy w komunikacji z dziećmi. Muzułmańscy nauczyciele również są dyskryminowaną grupą społeczną. Nie mają oni dostępu do rządowych szkoleń oraz zasobów. W ciągu kilku ostatnich lat odnotowuje się również ataki organizowane przez wojsko skierowane na nauczycieli oraz wykształconych Rohingya¹⁵.

Rohingya w Bangladeszu

W przypadku uchodźców uciekających ze stanu Arakan najliczniejsza ich grupa uciekła do sąsiedniego Bangladeszu. Najbardziej obleganym miastem i zarazem główną bazą relokacji uchodźców jest Cox Bazar. Od 1997 r. rząd Bangladeszu

¹³ Human Rights Council, *Situation of Human Rights of Rohingya Muslims and Other Minorities in Myanmar: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, Geneva 2016, s. 10–11.

¹⁴ Bangladesh Funding Proposal to the Global Partnership For Education, *Leaving No One Behind: Education for Girls and Boys of Rohingya Refugees and Host Communities in Cox's Bazar District of Bangladesh*, https://www.globalpartnership.org/sites/default/files/20180813_gpe_proposal_rohingya_final.pdf [dostęp: 22.08.2019].

¹⁵ Burmese Rohingya Organisation UK, *The Right to Education Denied for Rohingya Refugees in Bangladesh*, London 2018, s. 4–5.

ustanowił dostęp do szkół i przedszkoli dla uchodźców. Program edukacyjny dla dzieci uchodźców Rohingya jest kontynuowany i wdrażany przez *Research Training and Management International* (RTMI). Edukacja jest bezpłatna dla wszystkich uchodźców zarejestrowanych w obozach. Otrzymują również nieodpłatnie książki, zeszyty, długopisy oraz ołówki. Aby zachęcić dzieci Rohingya do regularnego chodzenia do szkoły rząd zapewnia jedną paczkę ciastek w ciągu dnia szkolnego, niezależnie od płci. Oferowanie takich zachęt zmotywowało dzieci uchodźców do regularnego uczęszczania do szkoły¹⁶.

Według danych Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) na dzień 15 sierpnia 2019 r. liczba Rohingya w Bangladeszu sięga blisko 913 tys. Aż 54,2% uchodźców stanowią dzieci i młodzież do lat 17¹⁷. Jak wskazują dane, ponad połowa uchodźców Rohingya przebywających w Bangladeszu to osoby nieletnie, będące w takim wieku, kiedy edukacja jest niezmiernie potrzebna dla późniejszego prawidłowego rozwoju.

W raporcie *Joint Education Needs Assessment: Rohingya-Refugee in Cox's Bazar* przywołano dane dotyczące procentowego poziomu zapisów dzieci do szkół. Około 43% dzieci (chłopców i dziewczynek) w wieku 3–5 lat podjęło naukę. Ten odsetek był najwyższy w przypadku dzieci w wieku 6–14 lat. Aż 60% chłopców i 57% dziewczynek w tym przedziale wiekowym zapisało się do placówek edukacyjnych. Najniższy odsetek osób zapisanych do szkół występował w przypadku osób między 15. a 18. rokiem życia (zaledwie 5% dziewczynek i 14% chłopców). Stanowi to odzwierciedlenie słabo rozwiniętej infrastruktury szkolnictwa średniego¹⁸.

Ogromnym wyzwaniem do zorganizowania poprawnie działającego procesu edukacji uchodźców Rohingya jest posiadanie wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej. Wielu z tych nauczycieli ma niskie wykształcenie, co utrudnia im pełne uczestnictwo w szkoleniach. Spośród zidentyfikowanych nauczycieli, którzy przybyli do Bangladeszu w sierpniu 2017 r., tylko 21% miało wykształcenie średnie. Problematyczny jest również niedobór kobiet jako nauczycielek. Często nie potrafią one posługiwać się językiem birmańskim, co przekłada się na brak możliwości nauczania dzieci tego języka. Inną budzącą zastrzeżenia kwestią związaną z niedoborem nauczycielek jest odosobnienie kobiet po okresie dojrzewania. Kobiety mogą być uczone wtedy jedynie przez nauczycielki, a w przypadku ich niedoboru nie można zorganizować zajęć dla starszych dziewczynek. Dobrze wykształcone nauczycielki nierzadko trafiają do organizacji pozarządowych zachęczone dobrymi zarobkami i warunkami, porzucając pracę w edukacji. Pomimo wymienionych wyżej problemów poziom szkolenia i wykształcenia wzrósł, głównie dzięki programom organizacji pozarządowych¹⁹.

¹⁶ M.A. Prodip, *Health and Educational Status of Rohingya Refugee Children in Bangladesh*, „Journal of Population and Social Studies” 2017, Vol. 25, No 2, s. 142–143.

¹⁷ UNHCR, *Refugee Response in Bangladesh*, https://data2.unhcr.org/en/situations/myanmar_refugees [dostęp: 20.08.2019].

¹⁸ Cox's Bazar Education Sector, *Joint Education Needs Assessment: Rohingya-Refugee in Cox's Bazar*, Cox Bazar 2018, s. 15–16.

¹⁹ Burmese Rohingya Organisation UK, dz. cyt., s. 9–10.

Problemem jest nie tylko kadra nauczycielska, ale także rozmieszczenie placówek edukacyjnych. W marcu 2018 r. w Bangladeszu funkcjonowało ok. 1180 centrów edukacyjnych i do 82% z nich dzieci mogą dostać się pieszo w ciągu 30 minut. Taka sytuacja może być kłopotliwa przede wszystkim w przypadku osób niepełnosprawnych oraz dzieci poniżej 5. roku życia. Rodzice niechętnie zgadzają się na edukację dzieci, jeśli musiałyby one maszerować codziennie wiele kilometrów do centrów edukacyjnych. W tym przypadku główny nacisk położono na ukształtowanie terenu (np. strome wzgórza). W związku z położeniem tych terytoriów w strefie zwrotnikowej, a co za tym idzie – występowania dwóch pór roku (suchej i deszczowej) istnieją obawy, że podczas pory deszczowej drogi, którymi dzieci uczęszczają do szkół, będą zniszczone. Inną trudnością, jaką zauważają rodzice, jest brak miejsc w placówkach lub fakt, że są one przepełnione, co powoduje, że nie próbują posyłać dzieci do szkół²⁰.

Kwestia doboru języka w edukacji Rohingya stanowi problem społeczny oraz polityczny. Większość centrów edukacyjnych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe prowadzi zajęcia w języku birmańskim i angielskim. Natomiast nauka języka bengalskiego obowiązującego w Bangladeszu jest zabroniona przez tamtejszy rząd. Zakaz ten wynika z obawy, że uchodźcy zostaną dłużej lub – w przypadku repatriacji do Mjanmy – zechcą powrócić do Bangladeszu. Choć spora część Rohingya chciałaby uczyć swoje dzieci języka bengalskiego choćby po to, aby pomagały rodzicom w komunikowaniu się z lokalną społecznością, to ze względu na sprzeciw rządu Bangladeszu nigdy nie dojdzie do asymilacji obu grup. Spotkania dotyczące przyszłości Rohingya prowadzone są po angielsku lub birmańsku i z uwagi na słabą znajomość obu języków uchodźcy nie mogą aktywnie brać udziału w rozmowach dotyczących ich późniejszych losów. Problematiczne jest również to, że język Rohingya jest w dużej mierze językiem mówionym bez znormalizowanego systemu. Stanowi to znaczącą barierę w zapewnianiu formalnej edukacji, która np. często wymaga pisemnego programu nauczania. To właśnie wybór języka będzie jednym z najważniejszych wyzwań, które będzie determinować ich przyszłość²¹.

Rodzice często nie decydują się posłać swoich dzieci do szkoły, ponieważ są siłą roboczą i pomagają w gospodarstwie domowym. Najmniejszy odsetek dzieci uczęszczających na zajęcia w centrach edukacyjnych występuje w przedziale wiekowym 15–18 lat. Uchodźcy przybywający do Bangladeszu często zostawiają w Mjanmie cały dobytek i uciekają, zabierając najważniejsze rzeczy i ratując życie. Po przybyciu do Bangladeszu nie mają ani pieniędzy, ani rzeczy materialnych potrzebnych do przeżycia. Dzieci stają się jedyną szansą na rozpoczęcie nowego życia w innym państwie. W związku z tym nastolatki często sami chcą odciążyć finansowo rodziców, a czasami są zmuszani przez rodzinę do pracy. Ta sytuacja tworzy kolejny problem, ponieważ dzieci Rohingya wchodzące na lokalny rynek pracy powodują załamanie stawek płac z powodu dużej konkurencji. Oprócz

²⁰ Cox's Bazar Education Sector, dz. cyt., s. 19–20.

²¹ Burmese Rohingya Organisation UK, dz. cyt., s. 11–12.

pracy dzieci mają obowiązać pomagać w gospodarstwach domowych. Najczęściej zajmują się pracami domowymi lub zbieraniem drewna na opał²².

Kolejnym wyzwaniem dla powszechnej edukacji podstawowej dla uchodźców Rohingya w Bangladeszu jest wykluczenie osób niepełnosprawnych. Największym problemem jest brak odpowiedniej infrastruktury dla niepełnosprawnych dzieci. Szkoły nie są odpowiednio wyposażone, aby zaspokoić różnorodne potrzeby dzieci niepełnosprawnych. Często brakuje udogodnień dla osób niepełnosprawnych, aby mogły swobodnie przemieszczać się w szkole (np. rozmiar drzwi czy brak podjazdów uniemożliwiających samodzielne dotarcie do celu)²³. Niepełnosprawne dzieci borykają się również z problemem dotarcia do szkoły przez np. drogi o niskiej jakości.

W kwestii udostępnienia edukacji każdemu dziecku nie można zapominać o ich ochronie i bezpieczeństwie. Wśród osób o podwyższonym ryzyku są pracujące dzieci, niepełnosprawni uczniowie, a także osoby zajmujące się gospodarstwami domowymi. Z kolei dziewczynki nie mają zapewnionego odizolowania od męskiej części społeczeństwa. Skarżą się na klasy bez podziału płciowego, a nawet na brak osobnych toalet dla obu płci. Część dziewczynek często przerywa edukację ze względu na ślub i poświęcanie się rodzinie. Jednak największym zagrożeniem dla małoletnich uchodźców Rohingya są handel ludźmi, nadużywanie narkotyków, wczesne zamążpójście oraz niebezpieczna, wyzyskująca praca²⁴.

Edukacja jest niezwykle ważna, szczególnie dla nieletnich uchodźczyń. Odpowiedni poziom wykształcenia daje im szansę na lepszą przyszłość, a nawet zwiększenie niezależności. Daje im również możliwość ucieczki przed wczesnym małżeństwem oraz ciążą, a także obowiązkami związanymi z zajmowaniem się gospodarstwem domowym. Dziewczynki nie są wspierane w procesie edukacji przez rodziców. To oni często zakazują im nauki. Argumentują to choćby odległością od szkoły, brakiem nauczycielek. Wysuwają również bardziej prozaiczne argumenty, takie jak choćby bariery kulturowe czy odpowiedni wiek na założenie rodziny²⁵.

Rohingya w Malezji

Innym, niezwykle ważnym miejscem ucieczek Rohingya z Mjanmy jest Malezja. Zgodnie z danymi Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców z czerwca 2019 r. w Malezji znajduje się około 152 tys. uchodźców z Mjanmy, z czego 95 tys. to Rohingya²⁶. Malezja stanowi dla uchodźców Rohingya tymczasowe miejsce pobytu i w związku z tym mają ograniczone możliwości

²² Cox's Bazar Education Sector, dz. cyt., s. 22.

²³ United States Agency for International Development, *Rapid Education & Risk Analysis – Cox's Bazar*, Washington 2018, s. 30.

²⁴ Education Cannot Wait, *Education for Rohingya Refugees and Host Communities in Bangladesh*, Dhaka 2018, s. 13.

²⁵ Plan International, *Adolescent Girls in Crisis: Voices of the Rohingya*, Woking 2018, s. 23.

²⁶ UNHCR, *Figures at a Glance in Malaysia*, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance-in-malaysia.html> [dostęp: 24.08.2019].

przemieszczania się. Jednak zapewnienie edukacji dzieciom uchodźców stanowi szansę na poprawę przyszłości Rohingya. Dzieci uchodźców Rohingya uczęszczają do ośrodków edukacyjnych prowadzonych przez lokalną społeczność i organizację wyznaniową wspieraną przez UNHCR. Według społeczności uchodźców Rohingya dzięki edukacji ich dzieci mogą odnieść sukces i mieć lepsze życie od ich²⁷.

Obecnie w Malezji zarejestrowanych jest wiele dzieci ubiegających się o status uchodźcy i azyl, ale z powodu zastrzeżenia Malezji do art. 28 ust. 1 lit. a) Konwencji o prawach dziecka dotyczącego bezpłatnej i obowiązkowej edukacji na poziomie podstawowym państwo nie ponosi odpowiedzialności za edukację dzieci spoza Malezji, w tym uchodźców, osób ubiegających się o azyl i bezpaństwowców. Dzieci te nie kwalifikują się zatem do rządowych szkół podstawowych²⁸.

Rohingya nie mają dostępu do szkół publicznych. Uchodźcom zapewniono ok. 130 centrów edukacyjnych wspieranych przez organizacje lokalne i międzynarodowe oraz 11 centrów finansowanych przez UNHCR zajmujących się głównie szkoleniem nauczycieli. W związku z niewystarczającą liczbą miejsc tylko 33% dzieci uchodźców jest zapisanych do centrów edukacyjnych. Pomimo tego dzieci te często spotykają się ze słabą jakością nauczania oraz niewystarczającą ilością pomocy naukowych²⁹.

Jednym z przykładów lokalnej współpracy może być założenie madrasy (szkoły religijnej) w Kuala Lumpur przez *Rohingya Society of Malaysia* oraz PERKIM, będącą muzułmańską organizacją pozarządową. Druga z wymienionych przeznaczyła fundusze na budowę szkoły, przekazała najpotrzebniejsze materiały szkolne, jednak ich pomoc nie wystarcza na pokrycie kosztów prowadzenia szkoły. Z kolei ośrodki wspierane przez UNHCR są słabo finansowane, przeludnione i mogą zapewnić jedynie podstawowe wykształcenie. Osoby nauczające w takich ośrodkach bardzo często same są uchodźcami, a za pracę otrzymują minimalne wynagrodzenie. Sami bardzo często nie mają wymaganych uprawnień do nauczania oraz doświadczenia³⁰. Z kolei kształcenie na poziomie wyższym jest możliwe dzięki protokołom ustaleń podpisanymi między UNHCR a sześcioma uniwersytetami zezwalającymi na rejestrację uchodźców. Jednak koszty są wygórowane, a stypendia ograniczone³¹.

²⁷ H. Letchamanan, *Myanmar's Rohingya Refugees in Malaysia: Education and the Way Forward*, „Journal of International and Comparative Education” 2013, Vol. 2, Issue 2, s. 90.

²⁸ Asia Pacific Refugee Rights Network, *Country Factsheet: Malaysia*, <http://aprrn.info/wp-content/uploads/2018/09/APRRN-Country-Factsheet-Malaysia-4-Sept-2018.pdf> [dostęp: 24.08.2019].

²⁹ L. Todd, A. Amirullah, W. Ya Shin, *The Economic Impact of Granting Refugees in Malaysia the Right to Work*, Kuala Lumpur 2019, s. 10–11.

³⁰ Equal Rights Trust, *Equal Only in Name – The Human Rights of Stateless Rohingya in Malaysia*, London 2014, s. 68–70.

³¹ K. Munir-Asen, *(Re)negotiating Refugee Protection in Malaysia – Implications for Future Policy in Refugee Management*, Bonn 2018, s. 20.

Rohingya w Tajlandii

Uchodźcy Rohingya przybywają również do Tajlandii, głównie drogą lądową, przekraczając południowo-wschodnią granicę Mjanmy. W Tajlandii znajduje się ponad 97 tys. uchodźców z Mjanmy, z czego większość stanowią Karenowie i Karenni³². Rohingya jest kilka tysięcy. Zgodnie z art. 28 Konwencji o prawach dziecka Tajlandia gwarantuje dostęp do nauki wszystkim dzieciom. W 1999 r. wprowadzono tam politykę „Edukacja dla wszystkich”, która zapewnia każdemu dziecku bezpłatny dostęp do edukacji podstawowej i średniej. Rezolucja z 2005 r. w sprawie edukacji osób niezarejestrowanych zezwala dzieciom nieposiadającym statusu prawnego na zapisanie się do szkół publicznych certyfikowanych przez Ministerstwo Edukacji. Pomimo tych zmian dzieci Rohingya, które nie mają dowodów urodzenia lub obywatelstwa, mają trudności z dostępem do edukacji. Wynika to m.in. z faktu, że nawet zgodnie z tą polityką dzieci ubiegające się o azyl i uchodźcy mogą zapisać się wyłącznie według uznania lokalnych szkół, które często nakładają wymogi dokumentacyjne na wnioskodawców³³. Jeśli dzieciom uda się dostać do szkoły, to napotykają kolejne przeszkody. Pierwszą z nich jest bariera językowa. W tajlandzkich szkołach nauka odbywa się jedynie w języku tajskim, a przez brak znajomości tego języka uchodźcy nie mogą aktywnie włączyć się w zajęcia. Co więcej, brakuje środków finansowych na uczęszczanie dzieci do szkół oraz przyznanie im niezbędnych materiałów edukacyjnych, mundurków oraz zapewnienie im transportu do szkoły³⁴.

Podsumowanie

Niniejsza praca wykazała, że dzieci w obozach dla uchodźców Rohingya mają utrudniony dostęp do edukacji. Pomimo że od pierwszego przepisu prawnego dotyczącego powszechnego dostępu do edukacji w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka minęło ponad 70 lat, to w wielu częściach świata nadal są ogromne problemy w tej kwestii. Państwa przyjmujące uchodźców starają się wprowadzać różnego typu obostrzenia, ażeby ograniczyć im dostęp do nauki. Nauczyciele pracujący w centrach edukacyjnych często nie mają odpowiedniego wykształcenia, aby uczyć dzieci. Same centra są przepełnione i nie spełniają podstawowych wymogów niezbędnych do prawidłowej nauki (choćby warunków sanitarnych czy udogodnień dla osób niepełnosprawnych). W najtrudniejszej sytuacji znajdują się dziewczynki, które nie mogą się kształcić przez brak nauczycielek czy uwarunkowania kulturowo-społeczne (np. wczesne zamążpójście). Pozytywnym aspektem jest fakt, że – w przeciwieństwie do Rohingya mieszkających w Mjanmie – ci znaj-

³² UNHCR, *Third Group of Myanmar Refugees Return Home from Thailand with UNHCR Support*, <https://www.unhcr.org/en/news/general/pr/third-group-of-myanmar-refugees-return-home-from-thailand-with-unhcr-support> [dostęp: 25.08.2019].

³³ Equal Rights Trust, dz. cyt., s. 65–66.

³⁴ Asia Pacific Refugee Rights Network, *Country Factsheet: Thailand*, <http://aprrn.info/wp-content/uploads/2018/09/APRRN-Country-Factsheet-Thailand-4-Sept-2018.pdf> [dostęp: 25.08.2019].

dujący się na uchodźstwie mają przynajmniej minimalny dostęp do edukacji. Choć rząd państw przyjmujących uchodźców Rohingya mają ograniczone możliwości zapewnienia niezbędnej ochrony tej ludności, stan ich zdrowia i edukacji dzieci jest nadal lepszy w obozach dla uchodźców niż w ich ojczyźnie. Nie zmienia to faktu, że państwa należące do Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej oraz społeczność międzynarodowa muszą podjąć wspólne działania, aby pomóc państwom przyjmującym uchodźców po to, żeby uchodźcy Rohingya mogli żyć w godnych warunkach oraz edukować dzieci.

Bibliografia

Akty prawne:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 169.
- Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r., Dz.U. z 1964 r. nr 40, poz. 268.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., Dz.U. z 1982 r. nr 10 poz. 71.
- Konwencja praw dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526.

Raporty:

- Burmese Rohingya Organisation UK, *The Right to Education Denied for Rohingya Refugees in Bangladesh*, London 2018.
- Cox's Bazar Education Sector, *Joint Education Needs Assessment: Rohingya – Refugee in Cox's Bazar*, Cox Bazar 2018.
- Education Cannot Wait, *Education for Rohingya Refugees and Host Communities in Bangladesh*, Dhaka 2018.
- Equal Rights Trust, *Equal Only in Name – The Human Rights of Stateless Rohingya in Malaysia*, London 2014.
- Human Rights Council, *Situation of Human Rights of Rohingya Muslims and Other Minorities in Myanmar: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, Geneva 2016.
- Plan International, *Adolescent Girls in Crisis: Voices of the Rohingya*, Woking 2018.
- UNHCR, *Culture, Context and Mental Health of Rohingya Refugees – A Review for Staff in Mental Health and Psychosocial Support Programmes for Rohingya Refugees*, Geneva 2018.
- United States Agency for International Development, *Rapid Education & Risk Analysis-Cox's Bazar*, Washington 2018.
- Warzone Initiatives, *Rohingya Briefing Report*, Redding 2015.

Monografie:

Chodubski A.J., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008.

Munir-Asen K., *(Re)negotiating Refugee Protection in Malaysia – Implications for Future Policy in Refugee Management*, Bonn 2018.

Todd L., Amirullah A., Ya Shin W., *The Economic Impact of Granting Refugees in Malaysia the Right to Work*, Kuala Lumpur 2019.

Artykuły naukowe:

Letchamanan H., *Myanmar's Rohingya Refugees in Malaysia: Education and the Way Forward*, „Journal of International and Comparative Education” 2013, Vol. 2, Issue 2.

Mohajan H., *History of Rakhine State and the Origin of the Rohingya Muslims*, „The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies” 2018, Vol. 2, Issue 1.

Prodip M.A., *Health and Educational Status of Rohingya Refugee Children in Bangladesh*, „Journal of Population and Social Studies” 2017, Vol. 25, No 2

Pugh C.L., *Is Citizenship the Answer? Constructions of Belonging and Exclusion for the Stateless Rohingya of Burma*, „IMI Working Papers Series” 2013, No 76.

Źródła internetowe:

Asia Pacific Refugee Rights Network, *Country Factsheet: Thailand*, <http://aprnr.info/wp-content/uploads/2018/09/APRRN-Country-Factsheet-Thailand-4-Sept-2018.pdf>.

Asia Pacific Refugee Rights Network, *Country Factsheet: Malaysia*, <http://aprnr.info/wp-content/uploads/2018/09/APRRN-Country-Factsheet-Malaysia-4-Sept-2018.pdf>.

Bangladesh Funding Proposal to the Global Partnership For Education, *Leaving No One Behind: Education for Girls and Boys of Rohingya Refugees and Host Communities in Cox's Bazar District of Bangladesh*, https://www.globalpartnership.org/sites/default/files/20180813_gpe_proposal_rohingya_final.pdf.

European Commission, *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations – Myanmar/Burma*, https://ec.europa.eu/echo/printpdf/293_en.

Human Rights Watch, *Burma/Bangladesh – Burmese Refugees In Bangladesh: Still No Durable Solution*, https://www.hrw.org/reports/2000/burma/burm005-01.htm#P86_15856.

UNHCR, *Figures at a Glance in Malaysia*, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance-in-malaysia.html> [dostęp: 24.08.2019].

UNHCR, *Refugee Response in Bangladesh*, https://data2.unhcr.org/en/situations/myanmar_refugees.

UNHCR, *Third Group of Myanmar Refugees Return Home from Thailand with UNHCR Support*, <https://www.unhcr.or.th/en/news/general/pr/third-group-of-myanmar-refugees-return-home-from-thailand-with-unhcr-support>.

Streszczenie:

Celem artykułu jest przedstawienie problemu dostępu do edukacji dla uchodźców Rohingya. Pomimo tego, że liczne przepisy prawne aktów międzynarodowych zapewniają powszechny i bezpłatny dostęp do edukacji podstawowej dla każdego człowieka na świecie, nadal są miejsca, gdzie takie prawa nie są respektowane. Widać to na przykładzie uchodźców Rohingya, którym utrudnia się dostęp do edukacji. Jedną z części artykułu jest przedstawienie najważniejszych aktów prawnych zapewniających prawo do nauki. Główną częścią publikacji jest ukazanie problemów w dostępie do edukacji dla uchodźców Rohingya

w Mjanmie, Bangladeszu, Tajlandii i Malezji. Analizie zostały poddane takie czynniki, jak dostęp do wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej czy liczba miejsc w szkołach przeznaczonych dla uchodźców Rohingya.

Słowa kluczowe: edukacja, uchodźcy, Rohingya, Mjanma, Bangladesz, Tajlandia, Malezja.

The Right to Education for Rohingya Refugees

Abstract:

The article aims to present the problem of access to education for Rohingya refugees. Although various legal provisions of international acts guarantee universal and free access to basic education for everyone in the world, there are still places where such rights are not respected. The phenomenon can be observed in the case of Rohingya refugees whose access to education is hindered. One component of the article is the presentation of the most significant legal acts which ensure a person's right to education. The main part of the publication indicates the problems concerning access to education for Rohingya refugees in Myanmar, Bangladesh, Thailand and Malaysia. The article analyses factors such as access to qualified teaching staff and the number of places in schools for Rohingya refugees.

Keywords: education, refugees, Rohingya, Myanmar, Bangladesh, Thailand, Malaysia.